

Do wykorzystania na lekcjach:
biologii, chemii, fizyki, geografii,
historii, języka polskiego, matematyki,
plastyki, wiedzy o społeczeństwie, wiedzy o kulturze.

Herb Warszawy – symbol i synteza wiedzy

Marek Ostrowski

Cel

- tworzenie herbu jako znaku tożsamości i sprawdzianu wiedzy o Warszawie.

O ile pierwszy skrypt w tym tomie wprowadzał w zasady poznania, to ten ostatni, zamykający, jest syntezą wiedzy o Warszawie, sposobem i umiejętnością jej wypowiedzi. Aby stworzyć graficzną syntezę wiedzy, należy nie tylko dużo wiedzieć, ale także rozumieć to, co się wie. Stworzenie symbolicznego herbu Warszawy będzie tego dobrym sprawdzianem.

WIDZĘ

Być może po raz kolejny widzę to samo zdjęcie pomnika warszawskiej syrenki. Czy jednak rzeczywiście to samo? Tym razem jest ono inne, przetworzone, ponieważ nakłada się na nie suma wiedzy zdobytej z lektury *Warszawskiego Tryptyku Edukacyjnego*. Syrenka warszawska jest materialnym pomnikiem i wiem, z jakiego stopu została odlana. Przypominam też sobie związane z nią baśnie i legendy. Rozpoznaję ją jako znak, przykład alegorii i symbolu. Patrząc na zdjęcie nie tylko w kategoriach racjonalnych, ale również estetycznych: emocjonalnego odbioru kompozycji, intuicyjnie odbieranej dynamiki, a niezależnie racjonalnie poszukuję reguł opisujących elementy strukturalne, graficzne i tonalne obrazu.

Kompozycja obrazu jest podobnie odbierana przez większość oglądających. Czy jesteśmy świadomi, że uwaga patrzącego, obejmując całe zdjęcie jednym spojrzeniem, od razu skupia się na jego wybranych elementach, przesuwając się z obiektu na obiekt. Kolejność dostrzegania poszczególnych elementów obrazu nie jest przypadkowa. Co ciekawe, większość z nas będzie podobnie przemiatać przestrzeń obrazu, w podobnej kolejności rozpoznając jego elementy i podobnie długo skupiając się na wybranych miejscach. Spontaniczny, intuicyjny, ale niezwykle konsekwentny odbiór rzeczywistości jest efektem podświadomej inteligencji emocjonalnej wspólnej dla większości obserwatorów z danego kręgu kulturowego. Siła ekspresji i tkwiąca w kompozycji obrazu, kolejność rozpoznawania elementów składowych zdjęcia, a co za tym idzie ich hierarchii ważności to istotne cechy kompozycji każdego obrazu (i naszego postrzegania).

W konkretnym zdjęciu najsilniej, stając się przez to najważniejszym elementem zdjęcia, uwagę przyciąga obszar centralnie usytuowanego jasnego prostokątnego placu. Zaraz potem dostrzegam bryłę cokołu z postacią syreny. Teraz wzrok przesuwają się ku górze zdjęcia – zwraca uwagę półkolisty gazon kwietnika i powyżej dwa poziome, zbiegające się, a potem rozchodzące pasy linii. Poziomy pas drogi w dolnej części zdjęcia, schody łączące jezdnię ze ścieżką i czerwony pas, biegnący ukośnie z góry w dół, na skraju z prawej strony, większość z nas dostrzeże dopiero w dalszej kolejności i w różnym porządku.

Pomnik w tej kompozycji jest centralnym miejscem, które organizuje przestrzeń, i tym elementem, który wymusza zatrzymanie wzroku i chwilę refleksji.

ANALIZUJĘ

Tym razem wnioskowanie będzie skupiało się przede wszystkim na:

- weryfikacji przyjętych hipotez, np. prawdziwości sugerowanej wcześniej kolejności dostrzegania elementów składowych obrazu i rozpoznawania kompozycji estetycznej;
- próbie interpretacji oraz nazywania, a także nadawania znaczenia rozpoznanym elementom;
- próbie modyfikacji obrazu, polegającej na przebudowie formy, nadaniu obrazowi nowych treści i nowych znaczeń.

Sprawdzam, czy podana we wstępie kolejność dostrzegania elementów na zdjęciu jest przypadkowa, czy też obraz będzie czytany w tej kolejności przez zdecydowaną większość obserwatorów. Czy inni podążają wzrokiem po obrazie w tej samej kolejności? Czy jest możliwe aż tak duże prawdopodobieństwo przewidzenia, w jakiej kolejności i jak będą odczytywane poszczególne elementy i pola obrazu? O czym to świadczy? Co wynika z naturalnych strategii i mechanizmów widzenia? Czy są one trwale zakodowane w umysłach obserwatorów? Stawiam hipotezę, że intuicyjne postrzeganie jest uwarunkowane przede wszystkim biologicznie (zdolności wrodzone i sprawności nabyte, w tym wpisane w biologiczną pamięć wzory i pojęcia kulturowe), co powoduje, że większość z nas będzie analizowała przestrzeń według tych samych, z góry narzuconych reguł (schematów) funkcjonujących w podświadomości.

Realizując drugi punkt analizy, staram się przypisać różne formy semantyczne różnorodnym formom, układom, przebiegom linii i polom powstałym z podziału przestrzeni.

Patrząc na zdjęcie nie tylko dosłownie (postrzeganie sensoryczne), ale również emocjonalnie (poprzez kompozycję) i kreatywnie (nadawanie wartości i nowych znaczeń), odczuwam intuicyjnie,

że zdjęcie pobudza wyobraźnię. Pojawia się pomysł nadania fizycznej przestrzeni zapisanej w zdjęciu nowych symbolicznych znaczeń. Przestrzeń zdjęcia, z herbową syreną skupiającą uwagę, staje się w mojej wyobraźni kwintesencją wyobrażenia Warszawy jako złożonego układu wielu obiektów, przestrzeni, relacji, symboli i ścieżek historii. Ta inspiracja staje się bodźcem, który zapoczątkowuje działania wymagające interdyscyplinarnej współpracy.

DZIAŁAM

Kompozycja zdjęcia staje się inspiracją, aby spróbować opracować na jej bazie logo Warszawy nawiązujące do formy herbu, będące syntezą wielu atrybutów. Zadanie można potraktować jak podsumowanie i praktyczny sprawdzian zdobytej wiedzy, nabytych umiejętności w posługiwaniu się informacją obrazową jako narzędziem pracy, i ćwiczenie sprawności umysłu.

Projekt polega nie tyle na stworzeniu herbu zgodnego z regułami heraldycznymi, ile na podjęciu próby nowatorskiego podsumowywania wiedzy o Warszawie w postaci zapisu graficznego. Idea herbu stanowi jedynie pretekst i inspirację do próby twórczej syntezy wiadomości, naszego stosunku do miasta i kreatywnego wyrażenia ich w postaci obrazowej. Jest to tworzenie semiotycznego zapisu idei Warszawy – naszej wiedzy zdobytej na lekcjach w powiązaniu z przestrzenią miasta i naszych wyobrażeń o nim.

Etap I

Czym jest herb? – rozpoznanie tematu

Szukam informacji z dziedziny heraldyki – chcę wiedzieć, czym jest herb, z jakich elementów jest budowany i jakie zasady regulują funkcjonowanie herbów w naszej przestrzeni kulturowo-społecznej.

Wiem, że herb jest znakiem rozpoznawczym danej społeczności, wywodzącym się z symboliki przede wszystkim wspólnotowej i własnościowej. Wyróżnia on stan, korporację, grupę społeczną bądź jednostkę terytorialną. Podstawowe elementy herbu to godło i tarcza. Godło może występować samodzielnie bez tarczy herbowej lub być umieszczone na tarczy, jako jej zasadniczy element graficzny, współtworząc herb – najdostojniejszą w heraldyce formę tożsamości.

Godło jest jednym z najważniejszych znaków tożsamości. Godłem może być zarówno układ pól wynikający z prostego geometrycznego podziału tarczy herbowej, jak i elementy figuratywne. Figury heraldyczne mają na tarczy stałe, niezmiennie i ściśle określone formy i położenie. Niezależnie od pól i figur na tarczy herbowej mogą znajdować się dodatkowe elementy, zwane w heraldyce mobiliami herbowymi, rozszerzające treść herbu. Mogą nimi być, na przykład, wyróżniające się i charakterystyczne obiekty ze świata przyrody (sylwetki zwierząt i roślin ujęte *en face* lub z profilu, wyobrażenia obiektów kosmicznych czy zjawisk, postacie realne i baśniowe) lub obiekty kulturowe: elementy uzbrojenia, ubiorów, narzędzia i wyroby, a także symbole ze świata abstrakcji.

W symbolice znaków – w ich wyrazie graficznym i wzajemnym ułożeniu na tarczy – zawarta jest często historia danej społeczności, jej ewolucji i związków z innymi wspólnotami oraz z przestrzenią. Herb jest więc nie tylko znakiem rozpoznawczym, lecz także księgą historii.

Z pojęciem herbu – wizualnego elementu tożsamości grup społecznych wiąże się gmerk – znak osobisty, niekiedy rodzinny, który można porównać do podpisu. Pierwotnie był on znakiem kamieniarskim i podpisem sygnującym dzieło, z czasem, przechodząc z ojca na syna – kontynuatora tradycji – traktowany był jako znak rodzinny i umieszczano go na przedmiotach użytkowych i wyrobach, później na pieczęciach.

Herb opisuje się, zgodnie z tradycją heraldyczną, od strony rycerza trzymającego tarczę (tzn. prawa strona tarczy widocznej na rysunku jest stroną lewą). Opis herbu nazywa się blazonowaniem.

Aby pogłębić wiedzę na temat herbu, warto zaznajomić się z odpowiednią literaturą. Dowiedzieć się, czym jest klejnot, co to są trzymacze, tynktury i szrafrunki, gdzie umieszcza się zawołanie, a gdzie dewizę.

Etap II

Zapoznaję się z konkretnym przykładem – herbem miasta stołecznego Warszawy.

Herbem Warszawy jest obecnie wizerunek syreny – postać kobiety z rybim ogonem zwróconej w prawo, z wzniesionym mieczem w ręce prawej i tarczą okrągłą w ręce lewej, umieszczony na czerwonym polu tarczy. Barwy ciała i ogona rybiego są neutralne, włosy, miecz i tarcza złote. Nad tarczą herbową znajduje się korona królewska. Herb ten został zaprojektowany przez Szczęsnego Kwartę w 1938 roku, zmieniony w 1967 roku i przywrócony uchwałą Rady m. st. Warszawy w sprawie przywrócenia przedwojennej tradycji herbu, barw miejskich, pieczęci w sierpniu 1990 roku.

Istnieje również Herb Wielki Miasta Stołecznego Warszawy.

Herb ten także posiada koronę królewską umieszczoną nad tarczą herbową. Poniżej tarczy herbowej znajdują się dodatkowo dwie gałęzie symbolizujące wieniec laurowy z zawieszonym na nich Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* V klasy – najstarszym wojskowym orderem świata. Na wstędze spływającej spod korony wieńczącej tarczę herbową umieszczona jest dewiza herbowa *semper invicta* (zawsze niezwyciężona). Dewiza ta wraz z orderem *Virtuti Militari* na wstążce orderowej z liśćmi laurowymi ze wstęgą została dodana do herbu miasta zarządzeniem naczelnego wodza gen. dyw. Władysława Sikorskiego z dnia 9 listopada 1939 r.

Herbu Wielkiego Miasta Stołecznego Warszawy używa się w celu podkreślenia szczególnie wzniosłych uroczystości, świąt lub innych wydarzeń nawiązujących do bohaterstwa i męstwa ludności Warszawy. Herb Wielki Miasta Stołecznego Warszawy może być używany wyłącznie przez organy miasta stołecznego Warszawy.

Herb Warszawy w swojej historii podlegał znacznej ewolucji. Jego pierwotna postać widnieje na najstarszej pieczęci herbowej Starej Warszawy z 1402 roku. Przedstawia ona na trójkątnej tarczy herbowej, a więc już zgodnie z zasadami heraldycznymi, postać u dołu przypominającą gryfa lub uskrzydlonego smoka – zwierzę ze szponiastymi ptasimi łapami i smoczym tułowiem pokrytym łuskami. Górna część ciała jest popiersiem ludzkim, głowa nakryta hełmem, w rękach tarcza i miecz. Na kolejnych odciskach pieczęci Warszawy godło ulega kolejnym przeobrażeniom. Tarcza herbowa to znika, to pojawia się. Kolejni rytownicy stylizują różne postacie godła, ale z czasem odchodzą od formy smoczej. Coraz wyraźniej i jednoznacznie zarysowują się dzisiejsze kształty syreny: pół-kobiety – pół-ryby.

Z historią warszawskiej herbowej syrenki zaznajamia książka Stefana K. Kuczyńskiego *Herb Warszawy*.

Etap III

Reguły rządzące przekazem graficznym

Ten etap to chwila refleksji nad tym, czym jeszcze może być herb. Tworzenie jego nowej symbolicznej postaci odwołującej się do tradycji, ale zarazem proponującej nowe reguły projektowania, znaczenie wykracza poza klasyczną heraldykę. Nie ogranicza się do znajomości podstawowych reguł percepcji, czyli dosłownego odbioru informacji. To przede wszystkim odwrotnie – syntetyczna forma wypowiedzi i przekazu informacji, której celem jest nawiązanie obrazowego, emocjonalno-intelektualnego kontaktu z potencjalnym odbiorcą. Umiejętność trafiania i zaistnienia w jego świadomości decyduje o skuteczności przekazu.

Szeroko pojętym światem przyrody zarządzają bardzo proste reguły, które nasze umysły starają się poznać, zrozumieć i opisać językiem abstrakcyjnej matematyki, kwantowej fizyki, molekularnej biologii, nauk społecznych. Również funkcjonowanie człowieka i jego umysłu, jako zbudowanych na wspólnym fundamencie praw przyrodniczych, wywodzi się z tych samych prostych reguł. Obowiązujące na poziomie estetyki i racjonalizmu reguły kodów porozumiewania się powinny być uwzględnione w komponowaniu herbu traktowanego nie tylko jako syntezy wiedzy, lecz także zgodnie z regułami zarządzającymi funkcjonowaniem i sprawnością mózgu odbiorcy.

Herb miasta ma stać się z jednej strony syntezą wiedzy i umiejętności znajdowania nowych punktów widzenia, np. z perspektywy geograficznej (choćby lotniczej), społecznej, ekonomicznej i wielu innych. Z drugiej strony herb jest sposobem komunikacji ze światem, z odbiorcami, którzy będą umieli odczytać zawarte w nim kody. Chodzi o taką formę wypowiedzi, w której zawrzemy nie tylko określoną treść, ale świadomie lub intuicyjnie narzucimy odbiorcy kolejność odbierania przekazywanej informacji według założonej przez nas gradacji ważności.

Mówimy o herbie, ale w istocie dotyczy to umiejętności wypowiadania swoich myśli i korespondencji między umysłami.

Etap IV

Tworzenie współczesnego kodu herbowego

Gdy poznałem już podstawy heraldyki, zasad tworzenia herbów, i projektowania znaków, a także wiem, że w symbolice znaków – w ich wyrazie graficznym, wzajemnym ułożeniu na tarczy – zawarta jest często historia danej społeczności, jej ewolucji i związków z innymi wspólnotami oraz z przestrzenią, staram się stworzyć zespół, którego zadaniem będzie opracowanie autorskiej postaci herbu Warszawy. Ma powstać projekt graficzny – zawierający gamę znaków wyrażających wiedzę i wyobrażenie o mieście – godny Pokolenia Varsovia.pl.

Etap V

Formułowanie zadania

Punktem wyjścia jest zdjęcie (*Pokolenie Varsovia.pl*, s. 51) oddające realistycznie rzeczywistą przestrzeń, które należy tak przekształcić graficznie, nawiązując do tradycji heraldycznej, a jednocześnie uwzględniając rolę kolorów w percepcji dzieła i psychologii postrzegania, aby przekształcić je w formę nawiązującą do idei herbu. Grafika herbowa powinna być nie tylko formą plastyczną, ale także syntezą historii miasta i naszej wiedzy o nim. Każdy element graficzny, który zostanie umieszczony na tarczy herbowej, powinien mieć konkretne odniesienie do rzeczywistości i symbolizować tradycje, zdarzenia historyczne, ludzi, idee, zjawiska. Ranga Warszawy i zakres naszej racjonalnej wiedzy o stolicy powinny zawrzeć się w uproszczonej, ale jednoznacznie czytelnej postaci symboli na małym skrawku pola herbowego.

Realizacja projektu musi uwzględniać przekaz zawarty w skrypcie *Obraz – odczuwanie i wiedza*. Oznacza to, że herb powinien być tak zaprojektowany, aby z jednej strony swój przekaz wyrażał w kategoriach estetycznych odbieranych i odczytywanych bezpośrednio jako wrażenia, z drugiej zaś był prostym, czytelnym, zrozumiałym przesłaniem odczytywanym w kategoriach racjonalnej wiedzy. Czyli był, i ładny, i inteligentny.

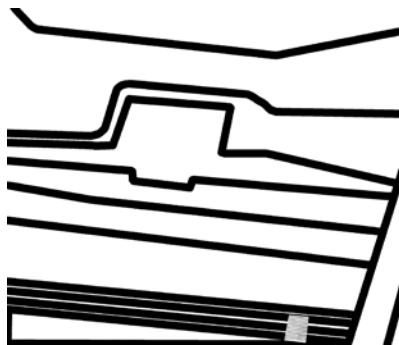
Etap VI

Realizacja zadania

Punktem wyjścia do działań niech stanie się powierzchnia zdjęcia otwierającego ten skrypt. W ten sposób został zdefiniowany kwadratowy kształt tarczy herbowej. Można przyjąć inne formy na przykład zarys konturu administracyjnych granic miasta, ale te ulegają zmianom, nie są powszechnie rozpoznawalne i nie są identyfikowane z Warszawą.

Punkt wyjścia: godło-warszawska syrenę – lokuję w centrum tarczy herbowej.

Na zdjęciu dostrzegam wiele różnorodnych linii – wąskich lub tak szerokich, że tworzą pasy, ciągłych i przerywanych, gładkich i szorstkich. Linie te staną się granicami barwnych pól. Pytanie brzmi: co będą sobą wyrażać. Wybrane znaki i linie, reprezentując wybrane cechy, mogą stać się nowymi elementami tożsamości Warszawy. Niekoniecznie muszą one odnosić się do fizycznych obiektów i rzeczywistych zdarzeń, ale również do abstrakcyjnych wartości.

Oprócz obiektów i linii elementami herbu będą też powierzchnie, które powstają naturalnie z podziałów tarczy liniami. Poszczególnym obszarom, nazywanym odtąd polami obrazu, przypisuję określone kolory (aple, tekstury), które będą symbolizować charakterystyczne cechy miasta.

W określonych i uzasadnionych przypadkach, zainspirowany geometrycznymi układami dostrzeżonymi na zdjęciu, mogę oczywiście zamienić istniejące układy na inne lub wprowadzić własne linie podziałów, których nie ma na zdjęciu źródłowym. Graficzna postać herbu jest przecież czymś innym niż dosłownym odwzorowaniem rzeczywistości. Nie musi więc bezwzględnie nawiązywać do elementów odczytanych i dostrzeżonych na zdjęciu, choć poszukiwanie zbieżności jest jednym z czynników inspirujących i ćwiczących wyobraźnię. Można też, według tych samych zasad, tworzyć grafiki herbowe poszczególnych osiedli i dzielnic Warszawy, a nawet własnej szkoły (tarcza herbowa lub któreś z jej pól może przyjąć obrys kształtu dzielnicy).

Co jest najbardziej charakterystyczne dla stolicy? Mam świadomość, że linie, pola i wszelkie inne elementy tracą na tarczy herbowej swoją dosłowność i stają się znakami, symbolami, alegoriami. Postawione zadanie w rzeczywistości staje się budowaniem uniwersalnego obrazowego zapisu ideogramu miasta. Niektóre linie, ich przebieg na tarczy, powinny, jak wykres funkcji, odzwierciedlać przebieg konkretnych procesów w historii miasta: rozwoju przestrzennego, wydarzeń historycznych, upadków i wzlotów, zmian klimatu, fluktuacji ekonomicznych, występowania epidemii, wartości inwestycji, zmian powierzchni miasta, dynamikę wzrostu liczby aut, przewozów, szkół, liczby uczniów i studentów uczących się w warszawskich szkołach i uczelniach. Linie krzywych mogą opisywać rytmy miasta, jak i odwzorowywać fizyczne sylwety jego obiektów. Mogą wyrażać schemat założeń urbanistycznych (np. placów Gwiazdozbioru Stanisławowskiego), a także innych rzeczywistych i emocjonalnych wartości, które uznaję za wyróżniki Warszawy. Niektóre z linii rozdzielających barwne pola mogą wyrażać zależności poznane na lekcjach przedmiotowych z historii, geografii, języka ojczystego, przyrody, fizyki, chemii, filozofii i tak dalej, które merytorycznie łączą z przestrzenią miasta.

Jak uczynić symbol z kształtów linii i ich wzajemnych lokalizacji? Patrząc na układające się równoległe, naprzemienne linie i pola na dole zdjęcia – mogą symbolizować na przykład kolejne pokolenia, dzięki którym, jak stopniom zawdzięczamy nie tylko ciągłość miasta, ale i wspinanie się na coraz wyższy poziom. A pionowy pas po prawej stronie z wrysowanymi już znakami rowerów (w oryginale ścieżka rowerowa) może stać się wstęgą, na którą naniesiemy przyznane miastu medale.

Być może oprócz obiektów czy linii i pól powstałych z podziału tarczy herbowej warto wprowadzić na tarczę dodatkowe mobilia herbowe. Czy będzie należeć do nich znak promieniotwórczości symbolizujący związek miasta z Marią Skłodowską-Curie czy też ciąg nut na pięciolinii, w którą, w

moim umyśle, układają się wymienione wcześniej linie stopni na dole zdjęcia, symbolizujących Warszawę muzyczną Chopina? A może tekstura farketalnego dywanu Sierpińskiego (*Spojrzenie Warsa*, s. 167) upamiętniająca wkład warszawskiej szkoły matematycznej.

Cechy miasta nie zawsze są ilościowe – często są opisywane jakościowo lub symbolicznie, co możemy wyrazić m.in. barwą. Jeżeli uznamy, że wyróżniającą się wartością miasta jest jego środowisko przyrodnicze, to wtedy jedno z pól pokolorujemy na zielono. A może jedno z pól zamalujemy tynkturą niebieską utrwalając w pamięci twórców niebieskiego lasera? Które pole zamalujemy na zielono, a które na niebiesko – położone najwyżej czy o największej powierzchni? Biegające przez całą szerokość naszego projektu czy ulokowane gdzieś na jego skraju? Tworząc herb kierując się nie tylko elementami wiedzy (inteligencją racjonalną), ale również odczuciem estetycznym (inteligencją emocjonalną). Istotne będzie więc dobranie nie tylko właściwych kolorów symbolizujących określone cechy, ale również wzajemne sąsiedztwo kolorów odbierane w kategoriach estetycznych. Dlatego końcowy rezultat prac nad herbem – jego opracowanie graficzne i kolorystyczne, zweryfikuję na lekcjach plastyki.

Etap VII

Sztuka uzasadniania wyborów

Jako mobilia herbowe wybieram znaczące elementy kulturowe związane z Warszawą. Dobrze udokumentowane propozycje powinny być składane przez ambasadorów reprezentujących różne dziedziny wiedzy (różne przedmioty szkolne). Jest to jeden z ciekawszych i dydaktycznie wartościowych, samodzielnych projektów edukacyjnych, który można realizować na kilku kolejnych lekcjach, lub wręcz na forum szkoły.

Warto też przeprowadzić autentyczny proces weryfikacji wniosków i negocjowania racji. Każdy z wniosków powinien być oceniony według klasycznych reguł: jedna osoba przedstawia, uzasadnia wybór i broni wniosku, inni starają się oddalić wniosek uzasadniając swoje z kolei stanowiska lub znajdując przykłady na przykład jego odmiennego znaczenia. Przedstawianie wniosków może odbywać się osobiście lub poprzez wybranych przedstawicieli. Odbywa się coś w rodzaju procesu konkursowego z powołanymi adwokatami lub merytorycznego dyskursu naukowego dwóch dobrze przygotowanych stron sporu: obrońców i krytyków w obecności obserwatorów-lawników osądzających wynik dyskusji. Wniosek należy oceniać nie tylko pod względem formalnego opisu, ale również ze względu na jego nowatorstwo, wartość społeczną, zasięg oddziaływania (w czasie – jak zmienił historię, w przestrzeni – jaki był jego zasięg terytorialny itd.). Sztuka zespołowego analizowania i wartościowania dokonań cywilizacyjnych, które mają stać się wybranymi symbolami miasta, rozszerza znacznie nie tylko samą wiedzę uczniów, ale uczy również kultury i umiejętności prowadzenia i rozwiązywania sporów, dyskusowania oraz argumentowania. Umiejętność uzasadniania swojego stanowiska wymaga często znacznego poszerzenia zakresu wiedzy, wybiegającego znacznie poza program szkolny, ale wymaganego w życiu publicznym.

W wyniku procesów kwalifikacyjnych zespół projektantów wybiera ostatecznie 1-3 symbole Warszawy (odpowiednio szkoły, jeżeli projektowany jest herb szkoły). Rekomendowane do herbu lub ostatecznie wybrane wartości lub idee należy jeszcze opracować graficznie, aby znak był czytelny, przeprowadziwszy uprzednio plastyczną dyskusję nad czytelnością znaku. Umiejętność i konieczność opracowywania nowych znaków została już zasygnalizowana w scenariuszu *Plastyczny pamiętnik* w tomie 1 scenariuszy zajęć).

Opracowane graficznie symbole zostaną umieszczone na tarczy herbowej lub w jej otoczeniu (na przykład w postaci treści dewizy poniżej lub zawołania powyżej tarczy). Należy zwrócić uwagę na wzajemne relacje estetyczne opracowanych symboli i tarczy – jeżeli mają reprezentować miasto (szkołę) powinny tworzyć spójną całość, harmonijną pod każdym względem.

W konsekwencji do powstałego herbu – graficznej syntezy miasta – powinna być dołączona dokumentacja procesów uzasadniająca ostateczny wybór wizerunku. Uzasadnienie grafiki jest

ważnym elementem werbalnego opisu treści herbu. Powiniennem nie tylko umieć kierować pracami przygotowawczymi, sporządzać akty uzasadnienia, lecz także – co ważne w życiu – brać na siebie odpowiedzialność za stworzone opracowanie. Graficzne nawiązanie do postaci herbu podnosi rangę projektu – wiąże się z nadaniem swoiście rozumianego szlachectwa, a przecież, jak wiadomo, *noblesse oblige*. Jednocześnie herb jest formą uniwersalnego przesłania czytelnego dla innych – to znak, który możemy wysłać do innych kultur, a nawet w Kosmos z przekazem o Warszawie. Ciekawie opracowany herb może być odtworzony na boisku szkolnym w takiej skali, że zostanie dostrzeżony i zarejestrowany przez niejednego satelitę (skrypt *Kontynenty na boisku*).

Tworzenie herbu Warszawy, bogatego w merytoryczne treści zawarte w plastycznym dziele, jest podsumowaniem znajomości mojej wiedzy o mieście i jednocześnie obrazem potencjału wyobraźni. Jest syntezą znajomości miasta, rozumienia jego wielopłaszczyznowego funkcjonowania. Ponadto odzwierciedla poznane zasady funkcjonowania mózgu na różnych poziomach: zarówno wrażeń i umowności, jak dosłowności i abstrakcji, dzięki czemu obraz miasta jest jeszcze bogatszy intelektualnie. Opracowanie własnego herbu Warszawy jest nie tylko plastyczną materializacją naszych intelektualnych możliwości, lecz także wyrazem emocjonalnego stosunku do stolicy. Najlepiej opracowane projekty herbów mogą być eksponowane na wystawie w warszawskim ratuszu, ozdobić kolejny tom *Warszawskiego Tryptyku Edukacyjnego* ze skryptami opracowanymi przez uczniów lub stać się jednym z elementów starań o przyznanie Warszawie miana Europejskiej Stolicy Kultury 2016.

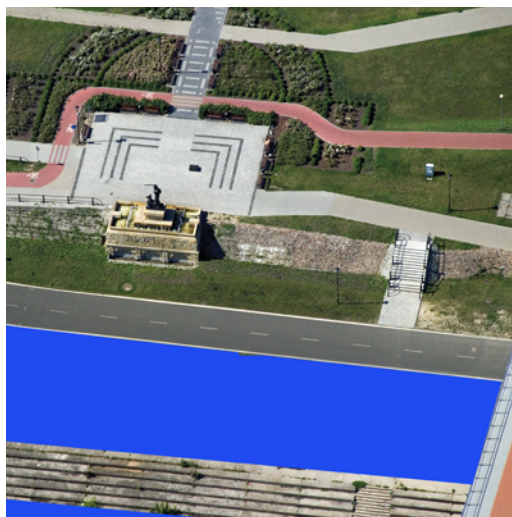
Etap VIII

Przykład projektowania herbu

Punktem wyjścia jest analogowe zdjęcie lotnicze otwierające ten scenariusz.

Chcę w projekcie plastycznym zawrzeć przede wszystkim cechy w moim mniemaniu jednoznacznie identyfikujące (wyróżniające) Warszawę w przestrzeni, a także odróżniające ją od innych metropolii.

Za najistotniejszy wyróżnik uznaję naturalne, charakterystyczne położenie miasta na wysokiej skarpie wysoczyzny nad Wisłą i przyrodniczo-kulturowe znaczenie Skarpy Warszawskiej. Jako graficzne wyobrażenie skarpy wybieram na zdjęciu fragment ze wznoszącymi się stopniami schodów. Ich postać – wznoszące się poziome płaszczyzny stopni – oddaje etapowy rozwój miasta po obu stronach Wisły i schodzenie nad rzekę, ale jednocześnie amfiteatralne wznoszenie się poziomów kolejnych tarasów doliny ponad rzeką (*Spojrzenie Warsa*. s. 12). Takiego amfiteatralnego spojrzenia na przestrzeń doliny Wisły jeszcze nikt wcześniej nie sformułował. Tak może wyglądać wstępny etap tworzenia herbu (ilustracja A).

Ilustracja A

Oprócz znaków opisujących ogólne cechy miasta chciałbym również umieścić informacje o miejscu, w którym mieszkam. Mogą to być wartości współrzędnych geograficznych (jako modernistyczne mobilia herbowe). Jednym z wyznaczników lokalizacji może również być perspektywa, która jednoznacznie określa miejsce, z którego opisuję swoje miasto.

Widok z mojego okna na Warszawę jest jedyny, identyfikujący położenie, niepowtarzalny, jak linie papilarne. Jako przykład wkomponuję w powstający projekt herbu panoramę miasta z praskiego brzegu. Obrys budynków tworzących sylwetę panoramy jednoznacznie umożliwia rozpoznanie miejsce wykonania (przesunięcie w bok choćby o kilkadziesiąt metrów zmienia wyraźnie układ położenia obiektów nawet na dalekim planie i wskazuje na inne miejsce obserwacji). Panorama miasta w tym przykładzie jest jednocześnie dokumentem historycznym, łączącym bliski i odległy plan – tak wyglądała sylweta miasta w ostatnich dniach istnienia Stadionu Dziesięciolecia.

Puntem wyjścia do przetworzenia graficznego jest analogowe zdjęcie panoramy miasta z danego miejsca (ilustracja B), które przekształcam graficznie, nadając mu nową postać (ilustracja C).

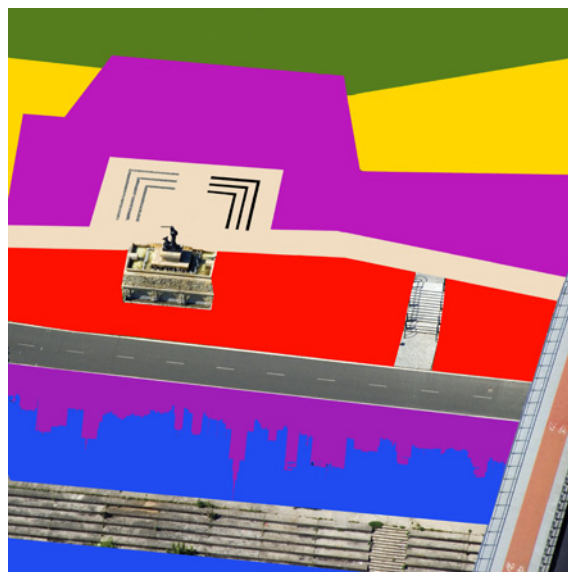
Ilustracja B

Ilustracja C

Tak wygenerowany profil, czyli sylwetę miasta, próbuję wpisać w stworzony herb. Umieszczam ją na tle nieba, lecz tak jakby umownie odbijała się w Wiśle. Wprowadzam też inne informacje o mieście, zakodowane w postaci kształtów, wielkości powierzchni, szrafury, tekstury i kolorów pól (ilustracja D).

W ten sposób oprócz lokalizacji i wyrażenia dynamiki rozwoju wpisuję jeszcze jedną ważną informację – trzeci wymiar (w profilu/sylwecie zapisana jest wysokość). Mam świadomość, że wyznaczając i wpisując w herb sylwetę Warszawy z pozycji Stadionu Dziesięciolecia (obecnie Stadionu Narodowego), wyznaczam zarazem jeden z ważnych węzłów osnowy krajobrazowej (*Spojrzenie Warsa*, s. 130)

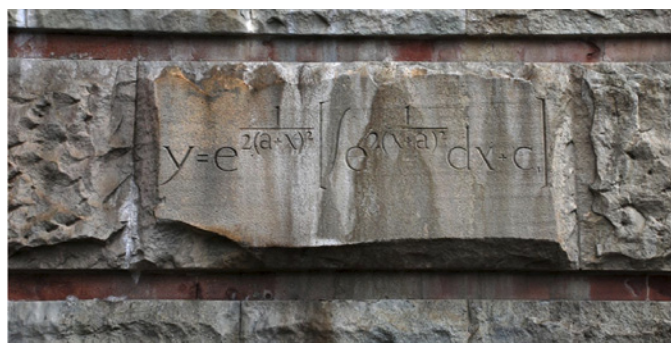

Ilustracja D

Wśród kolorów w herbie nie powinno też zabraknąć tynktury żółtej i czerwonej – barw-kodów miasta stołecznego Warszawy. Kolory te są ściśle określone.

kolor	Pantone	CMYK	RGB
	116 C	0 17 90 0	255 214 0
	485 C	0 95 100 0	255 17 0

Kierując się sugestiami wpisania w herb liniowych przebiegów funkcji reprezentujących wybrane zjawiska lub obiekty, próbuję zawrzeć moją wiedzę o mieście w postaci form graficznych opisujących dwuwymiarowe zależności. Mam wiele pomysłów. Wybieram prosty przykład z matematyki, ściśle nawiązując do historycznego już miejsca, z którego obserwowałem sylwetę miasta. Odszukuję niezwykłą tablicę, umieszczoną w elewacji głównej bramy dawnego stadionu X-lecia, obecnie stadionu Narodowego (ilustracja E).

Ilustracja E

► **matematyka** Wzór matematyczny opisujący kształt niecki dawnego Stadionu Dziesięciolecia opracowany przez prof. E.Otto to niezwykle zapis całki wykuty w piaskowcu i jedno z magicznych miejsc Warszawy. Próbuję ją odczytać, ale w tej postaci jest nierozwiązywalna, co jeszcze bardziej wzmacnia zainteresowanie (czy kamieniarz dobrze przeniósł i wykuł w piaskowcu wzór?). Poprawnie wyliczony wykres funkcji wpisuję jako jedną z ważnych linii (granic pól) w projektowany herb. Przebieg funkcji będzie symbolizował kształt jednej z powojennych budowli – panteonu powstańczej Warszawy (stadion został usypany z gruzów Warszawy), będzie także symbolem wielu współczesnych niezwykłych miejsc, których sporo można spotkać w Warszawie.

Mogę też wykorzystać przebieg obu krzyżujących się rzeczywistych tras linii metra (a nie schematów). Krzywoliniowe trasy dwóch linii metra dzielą pole herbu na cztery pola. Może taki

podział tarczy herbowej wystarczy? Gdzie umieścimy syrenę jako godło: w centrum tarczy herbowej, na przecięciu się tras metra czy też przy jednej z tras, nieco w prawo w bok od centrum zgodnie z rzeczywistą lokalizacją (o ile układ tras zachowa stosowaną w mapach orientację z kierunkiem północy skierowanym ku górze), jak w rzeczywistości?

Jako jedną z krzywych dzielącą pola na tarczy herbowej na poziome pasy mogą wprowadzić na przykład wykres ludności Warszawy w latach 1921-2010 (od uzyskania niepodległości do chwili obecnej). Poniżej dane niezbędne do wykreślenia przebiegu funkcji. A może posłużymy się wykresem w postaci słupkowej, co daje możliwość wykorzystania wzoru jako szrafury na jednym z pól?

Należy jednak pamiętać o nieprzeładowaniu powstającego znaku nadmiarem szczegółów. Budowa herbu to sztuka wyborów. Im oszczędniejszy graficznie, tym zakodowane informacje są bardziej wyeksponowane.

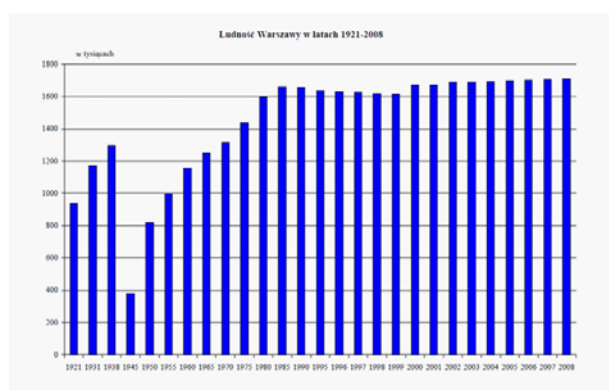

Diagram zmian liczebności mieszkańców Warszawy w latach 1921-2008 (Źródło: Urząd Statystyczny w Warszawie, opracowanie Barbary Czerwińskiej-Jędrusiak, głównego specjalisty w Wydziale Analiz, Rozpowszechniania i Promocji).

DODATEK

Zastanawiam się.

Jeżeli herb jest znakiem tożsamości (znakiem rozpoznawczym) obejmującym wybraną społeczność, to czy może obejmować całą społeczność globu?

TAK czy NIE?

Czy będzie miał sens taki herb, jeżeli będzie obejmował wszystkich ludzi, skoro w takich warunkach przestanie być znakiem rozpoznawczym?

TAK czy NIE?

Jaką miałby formę i jakie cechy zostałyby w nim zawarte?

Taki herb ma sens, jeżeli odbiorcą będzie inna cywilizacja. To uniwersalna wizja herbu i jego tradycji i przesłania, które w sobie zawiera.

Obrazowa reprezentacja wiedzy o ziemskiej cywilizacji – herb jako kryterium tożsamości

Za nowoczesną postać reprezentację cywilizacji ziemskiej można też chyba uznać tabliczki z zapisem obrazowym informacji umieszczone w sondach kosmicznych wysłanych w Kosmos do innych cywilizacji (w kierunku Jowisza na sondzie Pioneer 10, wystrzelonej w marcu 1973 roku oraz na sondzie Pioneer 11 wyniesionej w kwietniu 1973 roku).

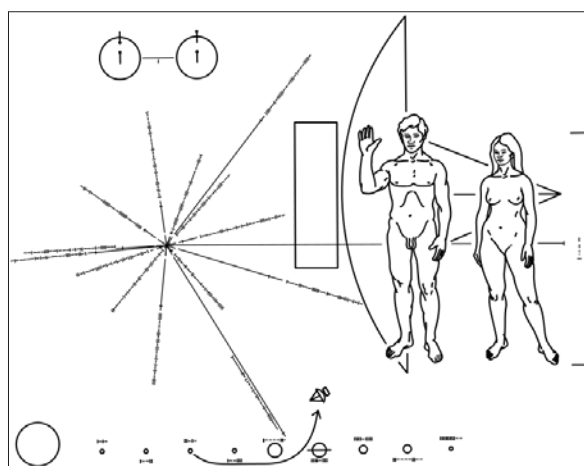
Monochromatyczna i jednorodna „tarcza herbowa” ma postać nie tylko geometryczną: prostokątnej płytki o wymiarach 15 x 23 cm, ale i chemiczną: wykonana została z aluminium pokrytego warstwą złota. Zawiera kilka równocennych elementów, z których każdy jest odpowiednikiem znaku godła. Przedstawiają one w postaci symboli graficznych uniwersalne przesłanie naszej cywilizacji.

Pierwszy element to symbole wodoru, gdyż prawie trzy czwarte widzialnej masy Wszechświata stanowi wodór, którego atomy emitują fale elektromagnetyczne o długości 21 cm (częstotliwość

1420 MHz). Atomy wodoru są jednocześnie jednostką wymiaru liniowego (za jednostkę przyjęto długość fali odpowiadającej przejściu między dwoma stanami spinowymi). Promieniście rozchodzące się linie to schemat częstotliwości emisji promieniowania z 14 pulsarów Drogi Mlecznej oraz ich odległości od Słońca, co pozwoli zlokalizować położenie Ziemi. Sylwetki ludzi: mężczyzny i kobiety na tle sondy niosącej przekaz – pokazują ich rzeczywistą fizyczną wielkość oraz dymorfizm (nie użyto symboli ♂ oraz ♀, gdyż są one czytelne tylko dla naszej cywilizacji). Obok sylwetek mężczyzny i kobiety umieszczono liczbę 8 zapisaną binarnie. Przyjmując, że jednostką na rysunku jest 21 cm, to wzrost kobiety należy odczytać jako $8 \times 21 \text{ cm} = 168 \text{ cm}$. Wzrost ludzi jest więc wyrażony na dwa sposoby (względem emisji fal emitowanych przez atomy wodoru i fizycznych wymiarów sondy), co podkreśla znaczenie tego parametru. Szkoda, że nie umieszczono zapisu struktury DNA.

W dole płytki umieszczono schemat Układu Słonecznego z zaznaczeniem naszej planety. Dokładnie więc podajemy miejsce, do którego odnosi się wygrawerowana informacja na płytce.

Twórcami tego przekazu – graficznej syntezy i zawołania naszej cywilizacji są Frank Drake i Carl Sagan.

Marek Ostrowski

Uniwersytet Warszawski

e-mail: samper@samper.pl